

OILADA NIZOLI VAZIYATLARDAGIDA O'SMIRLARNING IJTIMOIY –PSIXOLOGIK MASALALARI

Jo'lmurodov Oybek Asliddin o'g'li, stajyor-o'qituvchisi
Norqo'ziyeva Anora Jasur qizi, talaba
Pardaboyeva Muqaddas Mirzamurod qizi, talaba
Jizzax davlat pedagogika universiteti

oybekjilmurodov@gmail.com

Annotatsiya: O'smirlar kattalarning ularga bildirilgan ishonchlariga kata ehtiyoj sezadilar. Kattalarning o'smir yoshdagilar uchun ta'sir ko'rsatish, tarbiya berish uchun eng qulay shart-sharoit bu umumiy mehnat bilan shug'ullanishlar to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, nizo, ijtimoiy nizo, shaxslararo nizo, og'ir davr, qiyin davr, inqiroz davri, oiladagi munosabatlar.

“O'smir davri ayrim psixologik adabiyotlarda “o'tish davri” “og'ir davr” “inqiroz davri” kabi nomlar bilan ham ataladi. Bu davrning og'irligi, keskinligi va murakkabligi bilan asoslanadi? O'smir davrning og'ir va murakkab davr ekanligini ko'plab psixologik, fiziologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq”.

Bu davrda o'smirlar ko'rgan narsalariga nisbatan tezda munosabatini bildiradigan ijobiy va salbiy holatlarga nisbatan tanqid munosabatini bildiradilar. Bu yoshda ularning jizzaki, jaxldor qolishlari ko'plab ko'zga tashlanadi. Bunga asosiy sabab oila va do'stlari o'rtasida keraklicha e'tiborning yetishmasligida. Oiladagi munosabatlar ayrim oiladagi janjallar ham bola holatiga sa'lbiiy ta'sir etadi. Shuning uchun ham bola ota yoki onasini yomon ko'rib qolishi ushbu davrda ko'roq ko'zga tashlanadi. Bu davrda ota onalar farzandlari bilan do'stona munosabatda bo'lishlari, ularni ko'proq tinglashlari, ularni qo'llab quvvatlab yordam berishlari talab etiladi.

“O'smirlarning ota-onasi kattalar bilan qiladigan muloqoti uchun kata bo'ganlik hissi asosida bo'ladi ular kattalar tomonidan qilinadigan haq huquqlarni cheklashlariga qarshilik va e'tirozlariga qattiq qayg'uradilar. Biroq shunga qaramasdan o'smirlar muloqotda kattalarning qo'llab quvvatlashiga ehtiyoj sezadilar. Birgalikdagi faoliyat o'smir kattalarni yaxshiroq tushunishlari uchun yordam beradi. O'smirlar o'zida bo'layotgan o'zgarishlar uni tashvishga solayotgani muommolar haqida kattalar bilan bo'lishishga ehtiyoj sezadi lekin buni hech qachon birinchi bo'lib o'zi boshlamaydi. O'smir o'ziga nisbatan yosh bolalardek qilinadigan muomila munosabatlariga qattiq norozilik bildiradi. O'smirlar muloqoti nihoyatda o'zgaruvchanligi bilan xarakterlanadi.”

Oilda odobli bo'lish o'smirlarda narsalarni teng taqsimlash, farzandlar o'rtasida o'zaro ishonch va hurmatni saqlash ota-onadan talab etiladi. Hozirgi kunda o'smir o'smir yoshdagi bolalar har tomonlama mehr va albatta alohida e'tiborni talab qiladi. Shu sababli o'smirlarda vaziyatlarda xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik omillarini nazorat qilayotganimizda muomila madanyati, xamda to'g'ri

xulosa chiqara olishimizda biz amaliyotchi psixologlarning o'rnini beqiyosdir. O'smir yoshdagi bolalarda maktabda ham dars dajoyoni va maktabdagi holatlar o'smirlarni qoniqtirmasligi mumkin. Ularning bu davrida o'qishdan ko'ra atrofdagilarning e'tiborini tortishga va o'zini ko'proq ko'z ko'z qilishga qaratiladi. Bundan tashqari nizoli vaziyatlarning ko'p hollarida o'quvchilarning dunyoqarashi tarqoq bo'ladi. O'smirlarda kayfiyat nuqtai nazaridan goh xushchaqchaq goh tushkun yoki parishonxotirlik holatlari kuzatilishi mumkin. Atrofdagilarga bo'lgan munosabatlarida agressiv holati yoki nizoli holatlarni vujudga keltirib salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Darslarga qiziqmaslik darslarni befarq kuzatish va darslarda bo'ladigan o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi yoki o'quvchi bilan ijtimoiy munosabatdagi tengdoshlari o'rtasida nizoli vayatlarni vujudga kelishi mumkin. Bunday holatlarda maktab jaomasi jazolash jarayonida do'stona va oqilona yo'l olib borishi kerak bo'ladi. Bunday salbiy oqibatlarni oldini olish uchun maktab jamoasidagi amaliyotchi psixolog, sinf rahbari, ota-ona va barcha fan o'qituvchilari hamkorlikda ish yurutishi kerak bo'ladi. Ko'proq o'quvchilar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish kerak o'quvchilar bilan do'stona munosabatda bo'lishi kerak va ularga ko'proq motivatsiya berish kerak bo'ladi.

Shaxsdagi nizo. Nizoning bu tipi biz yuqorida nizoga bergan ta'rifimizga to'liq mos tushadi. Bu o'rinda nizoning qatnashchilari odamlar emas, balki shaxs ichki dunyosining mutanosib bo'lmagan yoki odamda shunday tuyuladigan turli xil psixologik omillari nizoning qatnashchilari bo'lib xizmat qiladi: ehtiyojlar, motivlar, qadriyatlar hissiyotlar va h. O'smirlar bilan bog'liq bo'lgan shaxsdagi nizolar turli xil shakllarni olishi mumkin. Ulardan nisbatan ko'proq tarqalganlaridan biri – bu rolli nizodir. Bunda odamning turli xil rollari unga qarama – qarshi talablarni qo'yib boshlaydi. Masalan, o'mir oilada farzand, aka,uka rolidagi zarur, o'quvchilik roli esa maktabda bajarilishi talab qiladi.

Shaxslararo nizo. Bu nizoning eng ko'p tarqalgan tipi hisoblanadi. O'smirlarda turli xil yuzaga chiqadi, ko'plab olimlarning fikricha uning yagona sababi – xarakterlarning to'g'ri kelmasligida yotadi. Darhaqiqat, xarakterlaridagi, qarashlaridagi, xulq – atvor usullaridagi farqlar oqibatida odamlar bir-birlari bilan chiqisha olmaydilar. Biroq nisbatan chuqurroq tahlil ko'rsatadiki, bunday nizolarning asosida, odatda, ob'ektiv sabablar yotadi. Har qanday odam resruslarga o'ziga emas, aynan u muhtoj deb hisoblaydi. Nizo ko'proq o'smirlar va o'qituvchilar o'rtasida paydo bo'ladi, masalan, o'smirning o'qituvchilari unga ko'p vazifalarni va cheklovlarni yuklagan, deb o'ylaydi, o'qituvchi esa o'smirni to'liq kuchini sarflab bajarmayapti, deb hisoblaydi.

Shaxs bilan guruh o'rtasidagi nizo. Norasmiy guruhlar o'zining muomala, xulq-atvor normalarini o'rnatadi. Shunday guruhning har qanday a'zosi ularni bajarishi lozim. Qabul qilingan muomalalardan chetlashish guruh tomonidan salbiy hodisa, deb qaraladi va shaxs bilan guruh o'rtasida nizo paydo bo'ladi. Bu tipdagi tarqalgan nizo – guruh bilan rahbar o'rtasidagi nizodir.

Ijtimoiy nizo. Bu “bir-biriga zid bo'lgan yoki o'zaro bir-birini inkor qiladigan maqsadlariga intilgan o'zaro ta'sir tomonlari (sub'ektlari) o'rtasidagi vaziyat”dir. Nizolarning mavjud bo'lgan ta'riflaridagi farqlarga qaramasdan, uchta

muhim vaziyatni ajratib ko'rsatish mumkin: birinchidan, bir ijtimoiy qarama-qarshiliklarning kuchayishining so'nggi chegarasi, qarama-qarshi kurashning yashirish va ochiq holati, shuningdek o'zaro ta'sir vaziyati, ikkinchidan, ijtimoiy nizo to'plamlari, ijtimoiy to'plamlarning, sinflarning, millatlarning, davlatlarning, ijtimoiy institutlarning, ijtimoiy syb'ektlarning to'qnash kelishida o'z ifodasini topadi Biroq aynan o'z ehtiyojlariga, qiziqishlariga va maqsadlariga ega bo'lgan qarama-qarshi kurashayotgan tomonlarning mavjudligi nizolarning asosini, asosiy chiziqni tashkil qiladi.

“O'smir shaxsining takomillashuvi va shakllanishiga turtki bo'lgan omillardan biri o'quv faoliyati motivlaridagi sifat o'zgarishidir. Kichik maktab yoshidagi boladan farqli, o'smir endi bilimlar tizimiga ega bo'lishi, o'qituvchining maqtovinini eshitish va “5” baholarini ko'paytirish uchun emas, balki tenqurlari orasida ma'lum ijobiy mavqeni egallashi, kelajakda yaxshi odam bo'lish uchun o'qish motivlari ustuvor bo'la boradi. Lekin I.V.Dubrovinaning bergan ma'lumotlariga ko'ra o'quv faoliyati motivlari orasida umuman bilish, yaxshi bilimlarga ega bo'lish motivi kuchsiz bo'lganligi sababli o'smirlar maktabga borgisi kelmaydi.

O'smirlarda ijtimoiy-psixologik omillar shuni ko'rsatadiki, bunday holatlarda o'smir o'qishga og'rinib kelib, salbiy emotsiyalar va xavotirlik hislarini boshdan kechiradilar (o'rtacha 20% o'quvchilar). Bu kattalarning o'smir bilan ishlashini qiynlashtiradi”. [3, b.360]

O'smirlarda uchraydigan holatlardan pedagog va o'smir o'rtasida nizoli vaziyatlar uchrab turadi. Ushbu holatda pedagog o'smir shaxsiyatiga tegmasdan, unga to'g'ri tushuncha berishi, “men senga ishonaman”, “bu qo'lingdan keladi”, “buni ajoyib qilib bajara olasan” kabi so'zlar pedagog va o'smir o'rtasida iliqlik munosabatini paydo qiladi. Bir og'iz shirin so'z o'smir uchun motivatsiya bo'ladi.

O'smirlar kattalarning ularga bildirilgan ishonchlariga kata ehtiyoj sezadilar. Kattalarning o'smir yoshdagilar uchun ta'sir ko'rsatish, tarbiya berish uchun eng qulay shart-sharoit bu umumiy mehnat bilan shug'ullanishdir. O'smirlik davrida bolalarning atrofdagi odamlar bilan shaxsiy va ish yuzasidan bo'ladigan munosabatdagi mavzu o'zgaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya” M.G.Davletshin,
2. Sh.Do'stmuhammedova, M.Mavlonov, S.To'ychiyeva: Tashkent. 2004
3. “Psixologik xizmatni tashkil etishning umumiy mezonlari” maruzalar matni
4. Yo'ldoshyev, S., & Sultonaliyeva, G. (2023). SUITSIDAL HOLAT VA UNING KELIB CHIQISH SABABLARI. Журнал Педагогике и психологии в современном образовании, 3(1).
5. Usarova, M. R., & Ibrahimova, S. Z. (2019). Yuldoshev Sardor Asliddin o'g'li, Akhmedova Shokhida Mukhtarovna. THE EDUCATION OF TALENTED STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-ISSN, 2455-3662.

- 6.О.Жўлмуродов . Низоли вазиятларда ўсмир хулқ-атворининг ижтимоий-психологик омиллари.16.02.2022 Тўплам Э.Ғозиев "Глобал дунёда психология фани: назария ва амалиёт чақирувлар ва истикболлар"
- 7.Yuldashev, S., & Arakulov, G. (2023). ETHNOPSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN FAMILY DISPUTES. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, (Special Issue)*, 81-88.
- 8.Yo'ldoshyev, S., & Bosimova, M. (2023). ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG 'LIQLIGI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
- 9.Yo'ldoshyev, S., & Sultonaliyeva, G. (2023). O 'QUVCHI XULQ-ATVORNING PSIXOLOGIK KORREKSIYASI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
- 10.Asiddin o'g, Y. L. S. (2022). PSIXOLOGIK ZO 'RAVONLIK VA KIBERBULLING. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 62-66.
- 11.Yuldashev, S. (2021). THE PEDAGOGICAL ESSENCE OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER IN MILITARY EDUCATION. *International Journal of World Languages*, 1(2).
12. Yo'ldoshyev, S., & Otaqulova, S. (2023). SHAXSDA QOBILYATLAR RIVOJLANISHINING INDIVIDUAL PSIXALOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(2).
13. Yo'ldoshyev, S., & Jo'lmurodov, O. (2023). PSIXOLOGIK SALOMATLIK QADRIYAT SIFATIDA. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3), 3-7.
14. Yo'ldoshyev, S., & Fayzullayeva, M. (2023). STRESSNI KELIB CHIQUISH SABABLARI VA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK YECHIMLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(3), 8-14.
- 15.Ибайдуллаева, У. Р. Ўсмирлар ўртасидаги низолар ва уларни бартараф этиш. *Профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг I илмий-амалий конференцияси, МИРЗО УЛУГ 'БЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ЖИЗЗАХ ФИЛИАЛИ//2020/5//37-39б.*
- 16.Ibaydullayeva, U. (2022). DIQQATNI JAMLASH QOBILYATINING PASAYISHI VA BUZILGAN KONSENTRATSIYANING OLDINI OLISHDA PSIXOLOGIK YORDAM BERISH USULLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(6)
- 17.Ibaydullayeva, U., & Mamatqulova, Y. (2022). ЎСМИРЛАР ЎРТАСИДАГИ ЗИДДИЯТЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИЩДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(6).
- 18.Ibaydullayeva, U. (2021). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДНО ВОСПИТУЕМЫХ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
- 19,Абдурасулов, Р. А., & Ибайдуллаева, У. Р. The influence of motivation on the formation of personality traits. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*.